

Савицький Павло Михайлович,
майстер виробничого навчання
закладу професійної (професійно-технічної) освіти
«Подільський професійний коледж»

ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

Науковим підґрунтям сучасної концепції здібностей є дані, які дозволяють уявити мозок людини як комп'ютерну суперсистему, що формується з окремих функціональних підсистем, які реалізують певні психічні функції. Функціональні системи спеціалізовані внаслідок особливостей своєї будови та властивостей, завдяки чому людина сприймає, відчуває, мислить, запам'ятовує, діє та ін.

Розуміння здібностей як властивостей функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, дозволяє визначити місце здібностей у структурі психіки. При визначенні психіки її розглядають у трьох аспектах: як властивість високоорганізованої матерії (мозку), що дозволяє відображати об'єктивний світ; як суб'єктивний образ об'єктивного світу; як переживання. Таким чином, здібності є інтегральним поняттям, яке відображає характеристики системи психічних властивостей і якостей індивіда у їх співвідношенні з успішністю діяльності, що виражається в продуктивності праці та якості продукції, безпомилковості дій, швидкості оволодіння новими знаннями, навичками та іншими показниками. Здібності проявляються в усіх видах людської діяльності. За своїм змістом і характером діяльності людей вони поділяються на певні види. Безсумнівно, що поняття здібностей включає ознаку індивідуальних особливостей, які дозволяють говорити, що одна людина, у порівнянні з іншою, має якісь певні переваги при виконанні тієї чи іншої діяльності. Пояснюючи природу індивідуальних здібностей, слід відштовхуватися від загальних здібностей, які властиві усім людям, а основу виняткових здібностей теж необхідно шукати в тих загальних властивостях, що притаманні усім людям. Отже, правомірно вважати, що в психологічній структурі здібностей необхідно враховувати такі компоненти: загальний, що включає якості, притаманні кожній людині; спеціальний, обумовлений в основному системою операцій, пов'язаних з діяльністю індивіда з її специфічними особливостями; індивідуальний, що відображає неповторність і своєрідність здібностей конкретного індивіда [1].

Розрізняють здібності загальні і спеціальні. Загальні здібності необхідні для успішного виконання практично будь-якої діяльності. До них відносяться здатність сприймати інформацію, здійснювати точні й скоординовані рухи, запам'ятовувати і розуміти інформацію, приймати рішення, керувати своєю поведінкою і станом. Як відносно стабільні властивості особистості, які притаманні всім людям (пам'ять, увага, інтелект та ін.) і проявляються у всіх видах діяльності, вони забезпечують відносну легкість і високу продуктивність в оволодінні знаннями та в їх практичній реалізації. Спеціальні здібності є такою системою властивостей особистості. Вона сприяє досягненню високих результатів у якійсь конкретній діяльності. Спеціальні здібності теж можуть бути виражені у різній мірі. Можна сказати, що спеціальні здібності – це загальні здібності, які набули оперативності під впливом конкретної діяльності. Так, наприклад, провідними властивостями математичних здібностей є вміння узагальнювати, швидко рахувати, оперувати великими математичними одиницями, гнучко мислити, володіти потужним абстрактним апаратом та ін.

Важливим моментом проблеми здібностей є виділення в їх структурі професійних здібностей. Поняття «професійні здібності» є найменш визначеним з точки зору його співвіднесення із загальними й спеціальними здібностями. Разом з тим це поняття має відображати зазначені два різновиди здібностей особистості й характеризувати індивідуально-психологічні можливості суб'єкта діяльності, успішно освоювати й

виконувати певну професійну діяльність упродовж усього професійного шляху. Успішність освоєння й реалізації професійної діяльності визначається не тільки особливостями пізнавальних і психомоторних процесів, що характеризують здібності, але й такими якостями суб'єкта діяльності, як особливості мотивації, темпераменту, емоційно-вольової сфери, характеру, а також фізіологічними і фізичними особливостями індивіда, які також впливають на ефективність навчальної й підприємницько-трудоної діяльності. Професійні здібності можуть бути розкриті тільки через співвідношення з конкретними видами професійної діяльності. Уже у самому визначенні професійних здібностей чітко зафіксований зв'язок, залежність між здібностями й показниками ефективної діяльності, тобто критеріями професійних здібностей виступають кількісні і якісні, процесуальні і результативні характеристики активності особистості, які дозволяють робити висновок про ступінь відповідності її професії. Професійні здібності у масових професіях, як правило, є синтезом загальних і спеціальних здібностей [2].

В успішності навчання і професійної діяльності особливе місце належить системі професійно важливих якостей. Слід відмітити, що ще у 20-ті роки минулого століття І. Шпільрейн і С. Геллерштейн описали групи професійно-важливих якостей, які характеризували можливості людини, як суб'єкта конкретної професійної діяльності. Ними, зокрема були виділені такі важливі для досягнення професійного успіху якості і функції, які:

- виражають стійкі індивідуальні особливості людей, але які важко піддаються тренуванню, розвитку, що особливо є важливим для того, щоб спрогнозувати майбутню професійну успішність вступника до професійної школи молодого фахівця;

- можна розвивати в процесі навчання і тому їх тренування мають бути включені до програми професійної підготовки;

- значною мірою піддаються функціональному розладу під впливом довготривалої чи напруженої роботи чи зміни знаряддя праці.

Отже, виділені І. Шпільрейном і С. Геллерштейном різні категорії професійно важливих якостей дозволяють більш диференційовано оцінювати характерологічні параметри динамічної функціональної структури учня.

Професійно важливі якості (ПВЯ) – це індивідуальні властивості суб'єкта діяльності, які необхідні й достатні для реалізації на нормативно заданому рівні оволодіння професією й виконання завдань професійної діяльності. До професійно важливих якостей традиційно входить широкий спектр якостей – від професійних знань, отриманих у процесі професійного навчання і самопідготовки, до природних задатків, які у процесі діяльності формуються в професійні здібності. До ПВЯ відносяться також особливості особистості (мотивація, спрямованість, характер), психофізіологічні особливості (темперамент, особливості нервової системи), особливості психічних процесів (пам'ять, увага, мислення, уява тощо), а стосовно певних видів професійної діяльності – навіть соматичні, морфологічні та інші якості людини. Наприклад, елементарні фізична сила й витривалість є яскраво вираженими професійно-важливими якостями для багатьох професій. Система професійно важливих якостей є основою будь-якої професійної діяльності. Це означає, що кожна професійна діяльність вимагає певної сукупності професійно важливих якостей, але їх сукупність не є «механічною» сумою якостей, а їх закономірно організованою системою. Між окремими ПВЯ встановлюються функціональні взаємозв'язки компенсаторного типу, а сама система ПВЯ виступає як певний симптомокомплекс суб'єктивних властивостей, специфічних для тієї чи іншої діяльності. Цей комплекс не заданий у готовому вигляді, а формується в процесі освоєння суб'єктом професійної діяльності в цілому. Тому з власне психологічного боку, процес професійної діяльності є динамічною зміною цілісних підсистем ПВЯ, що забезпечують кожен її етап (дію, завдання, функцію).

Будь-яка діяльність характеризується певними основними параметрами, перш за все продуктивністю, якістю і надійністю. Для їх забезпечення необхідні різноманітні

індивідуальні якості суб'єкта. Тому прийнято виділяти ПВЯ продуктивності і якості діяльності. Розділяють професійно важливі якості освоєння діяльності і її виконання. Перші – найбільш важливі для успішності професійного навчання, а другі – для реалізації діяльності на нормативно заданому рівні. Для певного кола професій актуальною є диференціація ПВЯ на такі, які необхідні при задовільних умовах діяльності, та такі, які необхідні в складних, а часто й екстремальних умовах її реалізації. Останнє пояснюється тим, що екстремальні умови, пов'язані часом з підвищеною небезпекою, загрозою для життя, вимагають від працівника інших якостей і властивостей, ніж ті, що необхідні в нормативних умовах. Для екстремальних умов характерні не тільки ПВЯ (у порівнянні з нормативними), але й інші професійно важливі якості в цілому. У екстремальних умовах якісно змінюються основні способи реалізації професійної діяльності: кожний спосіб вимагає опори на ту підсистему ПВЯ, що найбільш відповідає його змісту. Для досягнення успіху в багатьох видах професійної діяльності слід розрізняти професійно важливі якості, що відповідають за її власне виконавчу частину, й ті, що необхідні для сприйняття, прийому професійно значущої інформації. У цьому випадку прийнято говорити про професійно важливі якості – виконавчі й інформаційні.

Таким чином, загальна структура професійно важливих якостей, як головних детермінант професійної діяльності, є досить складною й внутрішньо диференційованою. Вона включає ряд основних категорій ПВЯ, наявність яких є основною умовою успішності навчання і ефективної реалізації професійної діяльності. Система професійно важливих якостей одночасно характеризує систему здібностей особистості стосовно конкретної діяльності.

У будь-якій професійній діяльності бере участь цілісна особистість, тому можлива компенсація недостатньо вираженої професійно важливої якості іншими властивостями особистості. Проблеми компенсації, у більшості випадків, розглядаються як пошук закономірностей змінюваності недостатнього рівня розвитку ПВЯ більш високим рівнем розвитку інших якостей.

При вивченні професійно важливих якостей слід враховувати той факт, що деякі з них можуть бути природними і відносно стабільними (наприклад, типологічні властивості нервової системи), інші, навпаки, підлягають розвитку і тренуванню (багато психологічних якостей). Тому спеціально спрямоване на формування і вдосконалення таких ПВЯ і їх коригування можуть активно проводитися при підготовці особистості до майбутньої діяльності. Доцільність проведення тренування виникає особливо в тих випадках, коли досить висока мотивація до оволодіння професійною діяльністю протистоїть низькому розвитку відповідних професійно важливих якостей. У ряді випадків низький рівень деяких ПВЯ може бути нейтралізований шляхом професійної компенсації, під якою розуміється можливість успішного виконання діяльності при недостатньому розвитку одних якостей за рахунок більш високого рівня розвитку інших якостей [3].

Індивідуальний стиль діяльності становить собою закономірно організовану індивідуально-специфічну систему виконання тієї чи іншої діяльності. Формується індивідуальний стиль тільки за наявності достатньої мотивації до неї. Необхідно підкреслити, що професійна компенсація й індивідуальний стиль діяльності можуть забезпечити ефективне виконання завдання лише в певних межах, бо їх можливості обмежені рівнем продуктивності відповідних психофізіологічних функціональних систем особистості учня.

Список використаної літератури

1. Анісімов М. В. Теоретико-методологічні основи прогнозування моделей у професійно-технічних навчальних закладах: монографія. Київ-Кіровоград: ПОЛІУМ, 2011. 464 с.

2. Зельман Л. Н. Професійні якості майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Вип. 37. редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. К. ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. С. 270–274.